

# DE OPEISING VAN RADIOTOESTELLEN

*Gidi Verheijen*

## IN NW-BELGIË IN WO II

De geschiedenis van het radiotoestel in België in WO II verschilt nogal van die in Nederland. Dat heeft vooral te maken met het feit dat België in die periode onder een ander Duits bestuur valt dan Nederland. Nederland kent dan een burgerlijk bestuur en staat onder het gezag van rijkscommissaris Seyss-Inquart, terwijl België (samen met Luxemburg en Noord-Frankrijk) te maken heeft met een militaire bevelhebber.

Verder speelt een rol dat er vanaf eind juni 1940 vanuit Londen de op Nederland gerichte radiozender 'Radio Oranje' met dagelijkse uitzendingen in de lucht is, die de Duitsers het bloed onder de nagels vandaan haalt. Dat blijft niet zonder gevolgen. Uiteindelijk moeten in mei 1943 alle Nederlanders hun radio inleveren. Een dergelijke algemene inleveringsplicht heeft België niet gekend.

### Het radiotoestel in Nederland in WO II

Er komt in Nederland een verbod op het luisteren naar buitenlandse radiozenders en de Duitsers beginnen deze zenders bovendien te storen. Als die maatregelen niet afdoende blijken, moeten uiteindelijk in mei 1943 alle Nederlanders hun radio inleveren. Bij die gelegenheid brengen zij 825.000 radiotoestellen naar de inleveringsbureaus, ongeveer tweederde van alle aanwezige toestellen. De beste exemplaren worden vervolgens naar Duitsland afgevoerd en een ander groot deel eindigt als schroot. Per saldo krijgen slechts ruim 100.000 Nederlanders na de bevrijding hun radio terug, maar een groot deel betreft oude, defecte toestellen of toestellen die ontdaan zijn van essentiële onderdelen zoals radiolampen. Dat betekent dat Nederland na de oorlog is beroofd van een groot deel van zijn bezit aan radiotoestellen en daarom aanvankelijk nog maar in beperkte mate naar radio-uitzendingen kan luisteren. Voor het verlies van hun kostbare bezit worden zij, op een enkele uitzondering na, ook niet gecompenseerd. Een en ander leidt ertoe dat deze roof van radiotoestellen zich sterk nestelt in het collectieve geheugen van de Nederlanders.

### Het radiotoestel in België in WO II

In België kent de geschiedenis rond het radiotoestel in WO II een ander verloop dan in Nederland. Net als in Nederland wordt in juni 1940 in België het bezit van radiozenders verboden. Een maand later volgt een luisterverbod, maar dat betreft aanvankelijk alleen maar Engelse zenders. Pas vanaf december 1941 geldt een verbod op het luisteren naar alle niet-Duitse zenders. Verder moeten in 1941 in België ook alle joden hun radio inleveren en worden in 1942 radio's ingezameld voor het 'Ostspendeproject' van Joseph Goebbels, de minister voor Volksaufklärung und Propaganda.

Een algemene inleveringsplicht voor alle inwoners,

zoals in Nederland, heeft België evenwel niet gekend. De enige grote collectieve opeising van radiotoestellen vindt plaats in april 1944. Die opeising geldt overigens maar voor een beperkt deel van België (NW-België: de arrondissementen in de nabijheid van de kust en het gebied in de omgeving van de Scheldemonding). De ruim 70.000 opgeëiste toestellen worden bovendien al weer enkele maanden later, na de bevrijding van België in september 1944, aan de eigenaren teruggegeven. Daarnaast zijn nog wel op beperkte schaal radiotoestellen als strafmaatregel wegens verzetsdaden opgeëist, in kleine gemeenten of wijken van grotere steden. Ook zijn bij individuele personen, wegens een individuele verzetsdaad (zoals sabotage of werkweigering), radio's inbeslaggenomen. Het gevolg is dan ook dat België na WO II nog over vrijwel evenveel radiotoestellen beschikt als daarvoor. Waarschijnlijk is dat de belangrijkste reden dat de opeising van radio's in WO II niet echt in de hoofden van de Belgen is blijven hangen, zoals bij de meeste oudere Nederlanders wel het geval is. Bij mijn onderzoek naar de geschiedenis van het radiotoestel in België in WO II is mij gebleken dat, zelfs in het gebied waar toen ruim 70.000 toestellen zijn ingeleverd, weinig Belgen weet hebben van die gebeurtenis. Dat geldt zelfs voor archivariissen en leden van heemkundeverenigingen in de betreffende gebieden. In het hiernavolgende beschrijf ik in het kort de opeising van april 1944. Geïnteresseerden in een uitgebreidere behandeling van het thema verwijs ik graag naar mijn recent verschenen boek (november 2015).

### De opeising van radiotoestellen in NW-België in april 1944

Al minstens vanaf eind 1941 houden de Duitsers rekening met landingsoperaties van Engelsen en Amerikanen aan de West-Europese kust. Begin 1944 achten de Duitsers de dreiging zo groot dat de Militaire Bevelhebber in België en Noord-Frankrijk op 4 april de verordening 122/1 uitbrengt. Deze verordening machtigt militaire commandanten in Gent, Antwerpen en Rijsel (Lille, Frankrijk) binnen hun ambtsgebied het bezit van radio-ontvangsttoestellen te verbieden en de inlevering ervan te gelasten. De bedoeling van de maatregel is te verhinderen dat bewoners van de kuststreek en uit de omgeving van de Scheldemonding bij een invasie vanuit zee via de radio instructies van de geallieerden zullen kunnen ontvangen.

Niet veel later vindt die invasie trouwens ook werkelijk plaats (6 juni 1944, D-Day), niet aan de Belgische kust, maar een stuk zuidelijker in Normandië (F).

Op basis van de genoemde verordening brengen de Feldkommandant van Antwerpen, de Kreiskommandantur van St. Niklaas, de Stadt- und Kreiskom-



In de donkerblauw gekleurde delen van de provincies West- en Oost-Vlaanderen en Antwerpen is in april 1944 door de Duitse bezetter de inlevering van alle radiotoestellen bevolen.

mandant van Gent en de Major en Kreiskommandant van Brugge begin april 1944 bekendmakingen uit, die melden dat inwoners van delen van de provincies Antwerpen, en West- en Oost-Vlaanderen hun radiotoestel moeten inleveren.

Volgens de verordening krijgt ook de Oberfeld- en Feldkommandant van Rijsel (Lille, Frankrijk) de machtiging de inlevering van radio-ontvangtoestellen te gelasten. Van die machtiging is ook inderdaad gebruik gemaakt.

Wie nalaat zijn radiotoestel in te leveren wordt bestraft met gevangenisstraf en/of een geldboete.

De in België in april 1944 ingeleverde radiotoestellen blijven in principe onaangeroerd in de gemeentelijke opslagplaatsen liggen. Anders dan in Nederland worden geen ingeleverde toestellen naar Duitsland afgevoerd. Een paar maanden later, bij de bevrijding in september, krijgen de eigenaren hun toestel weer terug, voor zover het tenminste in de tussentijd niet is geplunderd of ontvreemd.

### Analyse van de inlevering van radiotoestellen in april 1944

In totaal hebben 217 Belgische gemeenten te maken met de opeising van april 1944. Onderstaande tabel toont het resultaat van de inlevering, in termen van aantallen ingeleverde toestellen.

De totaalscore van 71.365 ingeleverde radiotoestellen correspondeert met een inleveringspercentage van 5,3% (5,3 toestellen per 100 inwoners). Dat betekent dat ruim een derde van de aanwezige toestellen is ingeleverd en bijna twee derde is achtergehouden en niet ingeleverd.

Bij de collectieve opeising van alle radiotoestellen in Nederland in mei 1943 (inleveringspercentage 9,1%) lagen de verhoudingen net andersom: de Neder-

Ingeleverde aantallen radiotoestellen	
<b>Provincie Antwerpen</b>	
Antwerpen-stad	19.393
Antwerpen-districten	10.753
Overig arrondissement Antwerpen	11.264
-----	
Arrondissement Mechelen	1.987
-----	
43.397	
<b>Provincie Oost-Vlaanderen</b>	
Arrondissement Sint-Niklaas	1.994
Arrondissement Eeklo	3.377
-----	
5.371	
<b>Provincie West-Vlaanderen</b>	
Arrondissement Brugge	11.409
Arrondissement Oostende	5.329
Arrondissement Diksmuide	2.801
Arrondissement Veurne	3.049
-----	
22.588	
-----	
<b>Totaal</b>	<b>71.356</b>

In de arrondissementen Mechelen, Sint-Niklaas en Eeklo is het aantal ingeleverde toestellen beperkt gebleven, omdat niet voor alle gemeenten in die arrondissementen de inleveringsplicht gold.



*Bovenstaand HEMO-radiotoestel is voornamelijk het enige bewaard gebleven exemplaar, ondergebracht in een fraaie, houten kast. Het is een wisselstroomtoestel, instelbaar voor netspanningen van 110, 130 of 220 volt, geschikt voor de ontvangst van middengolf en langegolf. De toegepaste lampen zijn: 6A7, 78, 6B7, 42 en 80. Afmetingen van de kast: breedte x hoogte x diepte = 412 x 519 x 289 mm. De luidspreker en de aansluitdraden zijn niet origineel; ze zijn bij een reparatie of restauratie van het toestel vervangen. Collectie: Heemkundemuseum Hemiksem, foto: auteur.*

landers leverden tweederde van de aanwezige toestellen in, eenderde werd achtergehouden en niet ingeleverd. Het inleveringspercentage in NW-België van gemiddeld 5,3% varieert sterk per gemeente (van 1,7 tot 9,4%). Hoge inleveringspercentages worden gevonden in West-Vlaanderen en wel voornamelijk in de dicht aan de kust gelegen gemeenten. De hoogste score (9,4%) komt voor rekening van de West-Vlaamse stad Veurne, de laagste score (1,7%) wordt ook in West-Vlaanderen gevonden en wel in Aartrijke in het arrondissement Brugge, een plaats met toen ruim 4000 inwoners. De radio's die in april 1944 zijn ingeleverd betreffen toestellen die in de periode van ongeveer 1920 tot 1944 zijn gemaakt. Dat wil zeggen dat die toestellen een beeld geven van de marktpositie van de diverse binnen- en buitenlandse radiomerknamen die in de genoemde periode in België op de markt zijn gebracht. Twee merken vallen op door een sterke dominantie: SBR en Philips, elk met een aandeel van meer dan 10%. De positie van Philips is helemaal overheersend, als ook de Philips-schubmerken Siera en NSF-Aristona worden meegerekend. In de categorie merken met een aandeel van 1 tot 10% vinden we Bell/Radiobell, Telefunken, Blaupunkt, Novak, Siera, FNR, NSF-Aristona, HMV en Libertas.

In totaal heeft de auteur bijna 300 verschillende radiomerknamen genoteerd. Het werkelijke aantal is vermoedelijk nog groter. Niet meegerekend zijn die merken die slechts eenmaal zijn ingeschreven en

verder valt te verwachten dat in de categorie 'liefhebbersposten' (zelfbouwtoestellen) ook merken zijn opgenomen die voor de radiotechnicus op het inleveringsbureau onbekend en/of niet te identificeren waren.

Interessant is de waarneming dat een aantal merken vooral in of rond een bepaalde plaats zijn ingeleverd. In vrijwel alle gevallen gaat het hierbij om kleine merken, die niet of nauwelijks bij verzamelaars bekend blijken te zijn. Het zijn vooral kleine, lokale radiofabrikanten, zoals Cassel in Brugge, Dulsta in Deurne, Hemo in Hemiksem, Radio Marlein in Oostende, Radio Geerts in Mechelen en Radio V.D.B. in Werken (Kortemark, West-Vlaanderen).

De auteur heeft de geschiedenis van deze radiomerknamen nader onderzocht en in zijn boek over de opeising van radiotoestellen in WO II in België behandeld.

#### Referenties

1. Gidi Verheijen, *Het radiotoestel in de Tweede Wereldoorlog*, 29 maart 2009, ISBN 978-90-90224119-7
2. Gidi Verheijen, *Het radiotoestel in WO II in België*, *Retro Radio*, Jaargang 22, Nr. 4, december 2008, p. 20-23
3. Gidi Verheijen, *De opeising van radiotoestellen in België in WO II*, november 2015, ISBN 978-90-815354-09-3